

A névtelen fa

Regényrészlet

60.

Az apám? Az apám megzavarodott? Az apám bolond volt? Részeg volt vagy bolond, amikor éjnek évadján kiugrott az ágyból, azt ordította, appel, felébresztette a szomszédokat, fölkapta a takaróját, és futott keresztül az udvaron, azt ordította, appel, appel, és ott állt az udvaron, remegett, aztán a takaróval kiszaladt a kertbe, ahol saláta termett, összetaposta a salátát, időnként odavetette magát az ágyások közé, és ott elaludt. Marijana tudta ezt, elmondta neki, szégyellte magát az apja miatt, szégyellte magát maga miatt, mert az apja éjnek évadján nemegyszer kirángatta az ágyból. Öltözz, fiacskám, mondta. Aztán ott találta magát a telefüstölt konyhában a harcosok szövetségéből való sötét férfiakkal, akik már énekelték azt, hogy „kovácsok vagyunk, a mi erőnk”. Hozd a harmonikád, mondta az apja; ő vitte a harmonikát, hogy álmos, ügyetlen gyerekujjaival eljátszhassa azt, hogy „kovácsok vagyunk”, kereste a helyes fogást a harmonikán, ezt már ismerte, ismerte azt is, hogy „ébred már kelet-nyugat”, és tudta azt, hogy „szőlőskertet veszek”. Apja erős keze, most már erős volt, amikor megjött a lágerből, annyira gyöngye volt, mint egy gyermek keze, de mostanra már megerősödött és erős volt, fölemelték őt harmonikástul és felültették az asztalra, a palackok meg a csikkel teli hamutartók, a szalonna és a kenyér közé, a mennyezet alatt hintázó és a szemébe világító konyhai lámpa alá. Most játsszál! mondta az apja. *A szabadság ékét?* kérdezte. Igen, mondta az apja, azt játsszad! Ő játszotta, és ők, a harcosok szövetsége énekeltek. És a *Bátor szlovénokat?*, kérdezte ő. Igen, mondta az apja, játsszad a *Bátor szlovénokat*. Marijana ismerte ezt az egézet. A te bolond apád kínzott téged, mondta, játszanod kellett a részeg haverjainak. Most még te is megzavarodsz. A féltékenységtől, a történelemtől és még nem tudom, mitől. Akár a kés. Marijana szavai késként hatoltak belé. Akár az SS-tiszt szívébe belevágott kés. Ezt mesélte az ő zavarodott apja. Estéről estére. Amikor az

oroszkok felszabadították őket, felsorakoztatták az appelplatzon az SS-hóhérokat, és a táborlakók gyöngé kezükkel végigpofozták őket. Egy lengyel, mesélte az apja, egy lengyel előkapott egy bajonettet, és beledöfte az egyik SS szívébe. Mikor kihúzta, csak úgy spriccelt a vér. Ez a kés, a lengyel kése állt bele Janez Lipnik fejébe.

Még visszhangzottak az utolsó lövések, a világnak már teljesen szét kellett omlania, az utolsó kőnek is szét kellett volna már pattannia, de még mindig lehetett hallani a távolodó morajt. Az ősrobbanás előtt történt, a világ kezdetén, amikor arra a csendes reggelre ébredt. Még nem volt reggel, még éjszaka volt, mert hallotta apja morgását a konyhából, itt, ahol ő feküdt, itt meleg volt a takarók alatt, a messzeségben még visszhangoztak a nagy háború utolsó robbanásai, a konyhában morgott az apja, hallott más, a világ végét túlélő férfihangokat is.

Vagy talán a születése előtt volt ez az egész. Talán nem is a meleg takarók alatt fekszik összegömbölyödve, talán embriótartásban fekszik az anyja hasában, körös-körül bugyborékolás, meleg tengerként ölelik körül a belsőségek. Ha ez a születése előtt történt, akkor ő még nem Janez, nem is Lipnik, hanem az, aki dörmögő hangon beszél a konyhában, az is Lipnik és Anton, ráadásul az apja. És a nő, aki feláll és járkál vele a hasában, az anyja, Rozalija, könyörgő hangon magyarázza a szomszédoknak, újra meg újra elmagyarázza, miért taposta össze megint a salátát Anton, az ő apja a kertben. Elnézést, mondja Lipnik az embereknek, akik ott mennek el mellette a bevásárlóközpontban, ez nem levéltár, ez a saját történelmem, az embrió történelme. Senki sem hederít a szatyrjai között ülő, motyogó emberre, aki magában beszél, bele emlékeinek szakadékába. A legparányibb embrionális részecskében több az adat és több a történelem, mint abban az iratokkal teletömött egész hatalmas épületben, az összes dossziében pincétől padlásig, több, mint ott a vastag vasajtó mögött, amelyek kóddal nyílnak és a tűztől védelmezik az iratokat meg a dossziékat, egyetlen részecskéjében több a történelem, mint amennyit felöllelhetnek az ő és az összes kollégájának a kutatásai.

Miért kapta föl álmában a takarót az ágyról, futott ki az ajtón, és vetette magát a más salátái közé? Azért, mert álmában valaki azt kiáltotta, appel, hallotta a szirénát, és a hangszórók azt bömbölték, appel, ez a szó mindig a koncentrációs tábor közepén elterülő tágas térre szólította az embereket. Hallotta a recsegő hangszórót, ahogy appelt bömbölt, ezért rohángált a kertben és vetette magát a saláták közé. Hallotta, amint a szomszéd közölte, ha ez még egyszer előfordul, akkor a népi rendőrség fogja lerendezni a dolgot. Ő az appel miatt nem ültethet mindig új salátát, a palánták drágák, és a beszerzésük nehéz ezekben az időkben.

A nagy gyerekfűl hallgatózott. A nagy gyerek szív meg akart feledkezni a késről, amely beleállt annak a németnek a mellébe, el akarta felejteni apja szégyenteljes rohángalását a kertben és a szomszéd salátáinak összetaposását. Amikor tizennyolc éves lett, Janez Lipnik az iskolai újságba írt egy cikket, azzal akarva eltávolítani a fejéből a kést, az éjszakai ordítást és a „szabadság ékét”, amit ott játszott a himbálózó utcai lámpa alatt. Apja sem volt már sehol, hanem csak a hangulat, a várakozás, hogy véget érjen az éjszakai lidércnyomás, a nagy reménykedés.

De ha rá gondol, tiktakolni kezd a feje. Ez maradt – az óra tiktakolása. Ha nem volt a mama halk felolvasása, apja ordítása, Janez harmonikázása, amikor nem volt a harcosok szövetségének részeg dalolása, akkor az óra tiktakolt. Mint apja elbeszélése, amikor józan volt, a kevés szép elbeszélés egyike arról, hogyan hagyták el a tábornok. Megjöttek az oroszok, a messzeségben morajlottak az ágyúik, a hatalmas síkságon a tavaszi sáron át közeledett a nagy hadsereg, a tankok hernyótalpa alól sáros latyak fröcsögött, a távolban egy város égett.

61.

Elnézést, ez nem levéltár, mondja, ez az embrionális emlékezet, hölgyeim és uraim. És egyszer csak látja, hogyan nyomulnak a kijárat felé, tulajdonképpen a Benetton hatalmas kirakata felé, amely függönyként felemelkedik, mind arra távoznak, a hatalmas síkság felé a háttérben, amit végigsöpör a véget nem érő tavaszi, már szinte nyári langyos eső. Kedd úr és Hétfő asszony csíkos egyenruhában tolja maga előtt a bevásárlókocsit, színültig és még azon is túl tömve áruval, amit összeszedtek, egyre többen tartanak arra, a síkság felé, Apu és Anyu és a Kisfiú húzza maga után a gumicsónakot, Apu és Anyu a csónakot, a Kisfiú viszi az evezőket, talán hogy megmeneküljenek a vízözöntől, talán hogy eljussanak a háttérben magasodó hegyekig, a Kamniki-Alpokig, a háttérben magasodó hatalmas sziklatömegig, egyre többen tódulnak erről a fényes folyosóról a síkságra, ők is csíkos kabátban és nadrágban vannak, a Kirakatrendező úr hóna alatt a bábuval és gombostűkkel a fogai között, a bábu haja kikandikál a zsebéből, a fodrásznő a közeli fodrászatból, aki talán az imént készítette el Marijana frizuráját, Marijanának is itt kell lennie ebben a tömegben, amely elvész a hatalmas síkságon, az üres, lakatlan térben, ahol a Ljubljana nevű városnak kell lennie, de az egyszerre nincs sehol, nincsenek a terek, sem a toronyházak, sem a hidak, sem a vár, sem a régi házak, hatalmas színpad hatalmas üres tere nyílt ki a kirakatüveg mögött, csak ez van, a síkság és a messzeség, amelynek csíkos zubzonyban nekivágott a vásárlók tömege,

ott a síkság peremén apró barakkok láthatók, innen aprónak látszanak, de közelebb érve látni fogjuk, hogy nagyok, hosszúak, emberek ezreit képesek befogadni, és közöttük közösen nagy tér, tér az appel számára, az ő apja ugrál ott és tapossa a szomszéd salátáját, egy évet töltött ott, és most a szabadulást várja, negyven kilót nyom, ha majd hazaér onnan, de most vár, mind, akik jönnek, ők is várni fognak, behajtják őket, aztán ki és az idő nem fog mozdulni, egy évszázad múlva is álmodni fognak a pillanatról, amely hosszú volt, mint az örökkévalóság, a szabadulás előtti pillanatra; és többé senkinek sem fog eszébe jutni, hogy kigúnyolja Antont, aki éjszaka a salátákat tapossa, mert most mind megtapasztalják, mit jelent a várakozás, nem a pénztár előtti sorban, hanem az appelplatzon, miközben a meszszeségben dübörögnek az orosz ágyúk, miközben dübörögnek az ágyúk, a bevásárlóközpont hatalmas tömege odatolakodik a bevásárlóközpont bejárata elé, és most mindent elvesznek tőlük, már veszik is a bejárat előtt álló egyenruhások, elvesznek tőlük mindent, amit kevéssel előbb szedtek össze a fényes épület különböző pavilonjaiban és termeiben; egy halomba dobálják a gumicsónakokat, ezekkel többet nem lehet evezni a nyaraláson, sem menekülni vízözön esetén, nagy halomba dobálják mindet, egy másik halomba a mosógépeket, ez sokkal nehezebb, a mosógépek nehezek, a liftet is eltorlaszolják, és Lipnik nem tud beszállni, amikor vissza akar térni az ő Marijanájához, aki ott várja már az ágyban, türelmetlenül és szerelmesen; egy másik halomba dobálják a bábukat, kezük, lábuk lóg, némelyiket olyan erővel hajtják fel, hogy lerepül valamelyik végtagja, de a bábudobálók oda se hederítenek, körülnéznek, hol van még bábu, aztán fogják, és fölhajítják a tetejére, pedig a lábuk ott marad a kezükben, külön az illatszereket és külön az üvegeket, külön a gyerek- és külön a tolokocsikat, külön a hajakat és a parókákat és külön a szemüvegeket, külön a gyűrűket és külön az órákat, a gyűrűket, gyűrűket az ő apja is szortírozott Drezda bombázásakor, ez a pillanat előtt volt, amikor a szabadulásra vártak, és megállt az idő, amikor kihajtották őket, hogy Drezdában, a romok alól kikaparják a halottakat és leszedjék róluk az aranyat, a gyűrűket, nehéz volt lehúzni a felpuffedt ujjakról, de leszedték ujjastul, levágták, és aztán húzták le a gyűrűt, ilyen egyszerű volt ez, és talán a vevőknek is valami hasonlót kellett volna tenniük, Lipnik is utánuk megy, apja arcát keresi a barakkok között, de egyszerre senkinek sincs többé arca, ahogy nincs arca a bevásárlóközpontban Hétfő asszonynak és Kedd úrnak sem, fehér lap van az arcuk helyén, melynek úgysem volt neve soha, mikor a bevásárlóközpont folyosójának közepén belerúgtak a szatyraiba, akkor sem volt nevük, Beno is itt van valahol, és neki sincs arca, és Mehmet meg Marijana, mindnek van még neve, de nincs már arca, ezért azt gondolja, hogy felhívhatná valamelyiket, felhívna

Marijanát és az apját is, Antonnak hívták, de az appelplatz közepén nincs saláta, nincs Anton, egy nagy fa növekszik ott, cseresznyefához hasonló, pedig nem cseresznye, nincs rajta virág, sem gyümölcs, sem levél, ez az a fa, amelyik az egekig ér, pont úgy, ahogy a régi pohorjei szlovénok hitték, a fa, akár a füstoszlop, mint az égő föld füstje, mint egy köteg, mint egy füstoszlop emelkedik az ég felé, egészen föl a felhőkig, ahonnan kitartóan permetez a meleg tavaszi, szinte már nyári eső.

Most mindent odahánytak hatalmas halmokba, minden ott maradt a síkságon, nekik csak a csíkos ruhadarabokkal befedett testük maradt, már rég semmijük sincs abból, amit összeszedtek, de semmi, csak a csalánleves, ez van csak, de nem nagy adagokban, ez volt reggelire, és ebédre is csalánlevest fognak kapni, már mind itt vannak és fegyelmezettek, amilyen fegyelmezettek az előbb is voltak. Csend van és várják, mikor indulhatnak. Nincsenek nevek, nincsenek arcok, és idő sincs, nincs idő. Minden áll, minden mozdulatlan, közvetlenül a szabadulás előtt. Reggel van.

Reggel a kör kerületén.

62.

Talán semmi különös nem volt ebben a reggelben, talán olyan volt, mint az összes többi. A hangszórók már hajnali négykor elbömbölték a mindennapi „gyülekezőt”, és a foglyok előbb hosszú sorokba álltak a barakkok mentén, aztán kivonultak a tábor hatalmas udvarára, amely felett hajnali ködfoszlányok lebegtek. A ködök könnyedén lebegtek a talaj felett; annyira áttetszőek voltak, hogy át lehetett látni rajtuk. E függönyökön keresztül minden oldalról futva érkeztek a szakadt és mocskos ruhájú, kizsigerelt és kimerült nyomorultak sorai, feltűrt gallérjuk fölött csak dülledd, éhes és álmos szemük világított. Rogyadozó térdek gázoltak a ködtengeren keresztül, réveteg szemek világítottak a reggeli homályban. Senki sem szólt egy szót sem, némán mozogtak, összeszorított ajakkal, mintha már évezredek óta nem nyíltak volna mosolyra vagy csókra. A fenyegető némaságon keresztül érkeztek a táborlakók sorai minden oldalról a térre, ahol össze fognak gyűlni, és ahol megkapják a parancsokat. Talán nem volt látható, de a levegőben sejteni lehetett a kimerült testek végeláthatatlan sorain végighullámzó némi megkönnyebbülést. Az épületből, amely a holttesteket falta be, nem szállt a füst. Tegnapig még sűrű, zavaros sűrű füst szállt belőle. Fülledt időben leereszkedett a barakkok közé, az ég a földhöz nyomta, és a raboknak azt kellett nyelniük ebéd alatt is. A hulláktól és az elmúlástól dögletes füstöt. Amikor a nyomorúságos ételt kanalazták, öklendeztek, köpködtek és köhögtek. Ezen a reggelen a sötét épület hall-

gatott. Talán elromlott valamelyik alkatrész, talán a kemencéknél történt valami rövidzárlat – a kémények nem füstöltek, nem volt látható a piszkos-szürke füst, nem volt bűz, semmi. Némaság. A központi konyhában sem lehetett minden rendben, mert a krumpliból és káposztából álló levest most az ideiglenesen felállított barakkokban főzték, a konyhában pedig ideiglenes óvóhelyet rendeztek be. Ez felbátorított néhány különösen merész és éhes foglyot, akikről nem lehetett tudni, hogy az éhség hajtja-e őket vagy a vakmerőség vagy mindkettő egyszerre, hogy éjszaka a megkettőzött őr-ség dacára odakúsztak a raktárhoz, és elhoztak fél láda krumplit. Azok egyikét, akik másnap társaik hőstettének a megisméltésére készültek, abban a pillanatban, amikor kilépett a barakkból, elvakította a reflektor fénye, és az őrtoronyból fölkerepelt a géppuska. Két, az ilyen munkához nyilván hozzászokott katona a holttestet előbb elvitte a krematóriumhoz, de mivel a sötét épület többé nem nyelte a holttesteket, feldobták a drótkerítésre. Ott maradt lógva a lanya test, és a reggel arra haladó foglyok nem merték leszedni, pedig szent kötelességük lett volna, bajtársi kötelesség, titkos szövetség, keresztény módon eltemetni sorstársukat. Ezt csak ebéd közben tették meg, amikor kissé szabadabban mozoghattak. Eltemették az egyik barakkban, imádkoztak, keresztet vetettek, és a dolog el volt intézve. Korábban persze ez az eljárás verést, sőt halálbüntetést vonhatott maga után, ma azonban minden másképp volt. Töprengve jártak fel és alá a hóhérok és a pribékek, sétáltak a gyülekezőtéren és a barakkok között, és révetegen nézelődtek. Ezen a napon merőben váratlan dolog történt. A parancsnok dupla adag ételmeget engedélyezett nekik. Mintha rájött volna valami, terpeszbe állva, kezét csípőre téve így kiáltott: „Még egy adagot!” Először nem tudták elhinni, aztán odarontottak a kondérhoz, tolakodtak, míg rúgásokkal és botütésekkel szét nem kergették őket. Még valamit tett, olyasmit, ami változást ígért és bizonyos jövőbeni eseményeket. Ordítózva és szitkozódva elverte az egyik szakácsot, mivel az a merőkanalával rácsapott az egyik szerencsétlen fejére, mivel az túl sokáig bámulta a kondérban a vizet, amelyben káposztafoszlányok lebegtek.

A tábor appelpatznak nevezett központi terén mormogás, halk beszéd, fojtott terefere harapódzott el. Azt jelezte, hogy a foglyok között terjed a pokolból való közeli megmenekülés gondolata. A bátor és vakmerő, csábító gondolat futótűzként terjedt, átugrotta az akadályokat, és belopódzott mindenkibe. Miközben dideregtek és vacogott a foguk a hajnali hidegben, semmitmondó, első hallásra lényegtelen szavakkal és mozdulatokkal bátorságot öntöttek egymásba. De elég fontosakat ahhoz, hogy a sorok hullámozzanak, mire az őrök sok vesződéssel rendbe szedték őket. A mormogás ennek ellenére sem maradt abba. A foglyok feszesen álltak, elő-

re szegezett tekintettel, senki a világon nem tudta megakadályozni, hogy mozgassák az ajkukat, alig hallhatóan, alig észrevehetően. Legbiztonságosabban a reggeli gyülekező alatt lehetett beszélgetni, a dübörgő, fülsiketítő indulók alatt, a parancsnoki hídról bömbölték reggelente a hangszórók, és elmondani minél többet, noha reggelente senki sem volt beszélgető kedvében. Így folytak össze az induló tágas és erőteljes taktusai a mormoló hangok halk dobolásával, ami egyre növekedett és egyre hangosabbá vált, úgy tűnt, ordításba csap át, a szabadság egyetlen fájdalmas és győzelmes kiáltásába. A dolgok mégis a régi mederben folytak tovább. A szokásos parancsok és a napiparancs kihirdetése után a kondérokhoz hajtották őket, hogy erőt gyűjtsenek és fölkészüljenek a mindennapi robotra. Miközben a forró vizet szűrösködték a benne ázó furcsa növényekkel, valószínűleg csalánnal, ezt nevezték reggelinek, a ködök szétfoszlottak, és az elnémult krematórium baljós kéményei között megjelent a nap. Ezek szép pillanatok voltak, a nap és a remény pillanatai. Az utolsó napokon történt valami, nem vertek többet, és nem kellett nézniük, hogyan lő bele a tiszt valamelyik kimerült és éhes testbe, majd löki félre csizmájával megvetően a holttestet, vagy hogyan harapnak bele a vadászkutyák, ezek a vámpírok a kimerült, összevert foglyokba, akik már nem tudták tartani a gyors menettempót. A pillanatok nemcsak azért voltak szépek, mert nyugodtan leülhettek és elszűrösködték a forró lötytyüket, hanem azért is, mert nézhették a napot. A napot, amely annyit gyötörté őket, és sokukat átsegített a másvilágra, mámorító volt ugyanakkor az egyetlen, amit elnézhettek a falon kívüli világból, az egyetlen szabad és érintetlen dolog, ez a nap már a harmadik vagy a negyedik vagy hányadik napja kelt fel nyugodtan, némán, könnyeden, ahogyan az igazi napnak föl kell kelnie, nem annak a börtönökben vagy a táborokban. Mintha az őr napfényel előntött és különösen megvilágított arcán, a katonáén, aki talán az előző éjszaka legéppuskázta a társukat, aztán földobta a szögesdrótra, a rabok iránti jóindulat és nyájas udvariasság nyomát lehetett volna felfedezni. Miután jóllaktak és erőre kaptak, arcukon csodaképp többé nem volt látható az a keménység, rejtett lázadás és dac, amitől titkon a kínzóik is rettegetek. Tömeg voltak, névtelen sereg, amit bárki alárendelhet és magával ragadhat. És valóban, az őrök most könnyebben szedhették ki a sorokból az erőre kapott és ütőképesebb rabokat, osztogatták nekik a rúgásokat, leköpködték őket – sokkal könnyebben, mint hajnalban, amikor az éhes és átfagyott, erőtlen nyomorultakat, mégis ellenségeket kihajtották a barakkokból. Nyugodtan felsorakozott az engedelmes nyáj a tábor terén, és várta a további utasításokat, mindennek el kellett múlnia, hamarosan ennek is el kellett múlnia.

Mivel kilenckor még mindig ott álltak a gyülekezőtéren hosszú, kissé már görbe sorokban, készen a mindennapi robotra és kínlódásra a kőbányában, egyre jelentőségteljesebben pillantottak össze, és csodálkozva bámultak a parancsnoki iroda alacsony épületére, oda zárkóztak be a tisztek rögtön a reggeli után. Valami várakozás, vidám vagy szomorú eseményé, talán a felszabadulásé, talán a halálé lógott a levegőben. Annyira tapintható volt, annyira jelenlévő, hogy megint elfogta őket az ezen a napon egyszer már érzett nyugtalanság. Elgyötört arcukon megjelent a beléjük költözött nyugtalanság. Szemük izgatottan futkosott a körben álló örök és felügyelők arcán, keresték rajtuk a nyugtalanság jeleit, bármilyen vonást, ami elárulta és elmagyarázhatta volna, hogy mi történik. A nyáj ugyanis nyáj, sohasem képes felismerni, mikor ütött a megfelelő és döntő pillanat, sohasem tudja, hogyan viselkedjen. Nyáj voltak, nyáj csupán.

Mikor azonban az óramutató már a tízes felé közeledett, kezdte az SS-eket is elfogni a különös nyugtalanság, tulajdon erejükben és legyőzhetetlenségükben bízva először nem tudták az okát, és ezért mindenáron titkolták, és még lazábbnak és megközelíthetlenebbnek mutatták magukat. Anélkül, hogy tudták volna, mikor és hogyan történt, hirtelen megint csoportban álltak, és halkán tárgyaltak. A táborlakók, akik figyelmesen követték minden mozdulatukat, persze láthatták, hogyan kezdett el toporogni egyik vagy másik, mintha a pár órás álldogálástól már fájna a lába, hogyan hajladozott egyik vagy a másik, mintha a dereka fájna, hogyan igazgatta a sapkáját egyik vagy a másik, hogyan csapkodta a hónalját, törölte a verítéket a homlokáról, tette a puskát, rakta a botot egyik kezéből a másikba. Nem mintha ez különösebb erőfeszítést vagy kockázatot jelentett volna, a foglyok szemmel tarthatták az örök mozgását, toporgását, maguk csapkodását, a befelé, mozgásukat a tábor közepe felé, el a foglyoktól. Mintha láthatatlan erő, félelem vagy mi hajtotta volna őket, váratlanul egy csomóba gyűltek, és hadonászva, egymás szavába vágva beszélni kezdtek. Ez persze már túlságosan nyilvánvaló és beszédes jel volt: valami készül, valami nagy dolog történt, vagy történni fog, egészen rövid időn belül. A csorda most egyszerre megmozdult. Belsejéből nyugtalanság tört fel: ordítva, hadonászva tódultak egy kupacba, egymásnak estek, tépték egymásról a ruhát, ütöttek, haraptak, toporzékoltak, üvöltöttek, ugráltak, állatok voltak, nyáj voltak. A felvigyázók hirtelen rájuk vetették magukat, hogy botokkal, rúgásokkal és káromkodásokkal előbb szétzavarják, majd szép egyenes sorokba rendezzék őket, ahol minden egyes foglyot külön szemmel tarthattak s fegyelmezhetek. De mintha a tömeget ezúttal

valami földöntúli, láthatatlan erő vezette volna, valami furfang vagy mi, szorosan összezártak, és nem hagyták magukat szétkergetni. Akármilyen dühvel estek nekik az örök kordonjai, mögöttük pedig az SS-ek revolverrel a kezükben, akármilyen embertelenül tomboltak, a tömeg erődként állt, legyőzhetetlenül, bevehetetlenül, szilárdan. Elrendeződött, összezárt és hallgatott, a nyáj olyan konokul és fenyegetően hallgatott, hogy az állig felfegyverzett, disznó módon kövér és erős örökről szakadt az izzadság a félelemtől és a dühtől. Támadtak és visszavonultak, nekiestek a néma tömegnek, ütötték, ahol érték, üvöltöttek. Ekkor halkán kinyílt az iroda ajtaja, és egy vékony alak indult a harctér felé. Az örök szétnyíltak, a rabok néma iszonyatban meginogtak. Pisztollyal a kezében a hatalmas udvaron egyes-egyedül masírozott az SS-parancsnok, és egészen lassan és egészen nyugodtan közeledett. Amikor odaért, gondolkodás és szó nélkül belelőtt a néma tömegbe. Valaki felnyögött, aztán lehasaltak a földre, futottak a barakkok mögé, a drótkerítéshez, bebújtak minden lyukba, kifutott a lábuk alól a talaj, hadonászva kapkodták a levegőt. Senki sem erőltette, nem volt szükség újabb lövésre, nem kellett senkit megverni vagy a kutyát ráuszítani, felsorakoztak, ahogy megparancsolták nekik. Az eleinte girbegurba és rendetlen sorokat könnyen ki lehetett igazítani. Hamarosan rendezett sorokban, nyugodtan és feszesen álltak, feszesen és legyőzve.

Tizenegy felé perzselni kezdett a nap, de senki sem próbált panaszt tenni vagy jelét adni nemtetszésének és elégedetlenségének. Tizenkettő felé patakokban csorgott arcukról a veríték, szükségüket a nadrágjukba végezték, körös-körül messze búzlott a hűgyszag. Körülbelül délután egy órakor kinyílt a parancsnoki iroda ajtaja, és a tisztek kitódultak az udvarra. A tömeg kővé dermedt az örült várakozásban. Lassan, kutató tekintetével a foglyokat fürkészsze az egyik tiszt odalépett az őrhöz, és pár rövid szót súgott a fülébe. A mozdulatokról az volt leolvasható, hogy parancsot adott, valószínűleg maga a tiszt is ideges volt, és szaggatott kézmozdulatokkal próbálta nyugtatni saját magát. Az ór vigyázz!-ba vágta magát, összecsapta a bokáját és felordított: „Mars a barakkokba!” Váratlan sebességgel indulni kezdtek vissza a tető alá. A barakkokba. A kapuk fekete torka hamarosan elnyelte őket, és a hatalmas tér üresen és csöndben ásított.

64.

E délután különös nyugalom lebegett az épületek és barakkok hatalmas komplexuma felett, feszültség, ami ezen a napon párszor már fölengedett, utána azonban újra visszatért. A levegő tele volt villanyossággal. Az örök az udvarokon járkáltak a barakkok körül, a nadrágszár-

rukat csapkodták pálcaikkal, az őrtornyokban a katonák puskát tartottak a kezükben. A foglyok sokáig nem szólaltak meg, hamarosan azonban mormogás hallatszott a barakkokból, pontosan olyan, mint reggel és dél előtt, csak ez meggyőzőbb volt és fenyegetőbb, mert a zárt barakkokból jött, ismeretlen világból, mintha az alvilágból hallatszana a dobolás és a dörgés, aminek nem ismerni az okát és a kezdetét. Sehol sem voltak azok a szárnalmas, kiaszott alakok, akik a revolverlövésre szétfutnak a szélrózsa minden irányába, és belebújnak minden lyukba. Csak a hosszú, hasas barakkok voltak, melyekből a mormogás hallatszott. Estefelé elcsöndesedtek, és érezni lehetett, hogyan leskelődnek a réseken keresztül, sőt talán kitörésre készülnek, ki a szabadba, kiszolgáltatva hóhéraik kényének kedvének, mégis bátran és vakmerőn, farkasszem nézve a halállal.

Késő este távoli dübörgést hozott a szél. Ágyúsó volt, a közeledő orosz hadsereg dübörgése. Lassan, de biztosan közeledett. Mint e távoli moraj visszhangja, az eddig hullámzó mormogás egyszer hangosabb lett, aztán elhalkult, egészen elhallgatott, aztán újra felcsapott, mint a visszhang kezdett növekedni az épületek között. Az egyik barakkban egyszerre egyenletesen és kitartóan verni kezdték a falat. Verték kanállal vagy más kemény tárgygal. Egyszerre a barakkok falain sok ezer ütés visszhangzott; a foglyok egyenletes ritmusban verték a falat, kezükkel, lábukkal, fejükkel. Nemsokára az egész tábor zengett az erőteljes dübörgéstől. Egyenletes hullámokban verték mind, hozzá meg furcsa hangok társultak hörögve és elfúlva, furcsa, ismeretlen szavakat mondva. Az elviselhetetlen ritmus nem akart elnyugodni, a kiszáradt torkok, a sovány és erőtlen kezek mind erőteljesebben ütöttek, hatalmas szertartásba fordult az egész, viharba, amit nem lehetett feltartóztatni. Az egész hatalmas teret betöltötték ösztönös szertartásukkal, a pogány, ősi, végtelen erő és akarat rettenetével. Az örök betömték a fülüket, botjaikkal verték a barakkok falát, ordítottak, de mindig vissza kellett vonulniuk az ismeretlen erő elől, ami sehol sem volt látható, amely annyira kitapintható volt és érinthetetlen, testetlen, mint maga a természet. Valahol feldübörgött egy géppuska, aztán a parancsnoki épületen lévő hangszórókból recsegve kiáltás hangzott: „Gyülekező!” A beálló csend még fenyegetőbb és kínosabb volt. Süket, nyomasztó csend.

Megint kinyíltak a barakkok, és megjelent a mindenfelől, összevissza kitóduló, lángoló tekintetű, kiéhezett alakok tömege, vadul pillogtak az őrtornyokra, amelyekről puskák és géppuskák csövei szegeződtek rájuk. A testek tömege a tér közepén verődött össze, pont úgy, mint délelőtt. Összszébzújtak, mintha így kerestek volna védelmet a rájuk meredő csövek előtt. Minden oldalról reflektorok világították meg az óriási tömeget, amelyben

az egyes emberek félelemmel eltelve takarták el kezükkel az arcukat, mint-ha a ragyogó fény jelentett volna veszélyt a számukra.

A golyószórók csöveivel és a bömbölő hangszóróval az öröknek sikerült valahogy sorba állítani a táborlakókat. Takarókat osztottak nekik, és kettes sorokba állították őket, mint amikor munkára indultak a kőbányába. Most fognak elmenni. Hová? Hosszú menetelésre az éjszakában. Valaki felordított: „Meg fognak ölni bennünket!” Nem mentek el. A felhőkből szemerkélni kezdett, és a távolból hallatszó dübörgés nemsokára elnémult, elsüllyedt az eső susogásában. Éjjel tizenegy tájában az egyik tiszt kiszaladt a gyülekezőtérre, és ráordított az elgémberedett, átfagyott, félig alvó foglyokra.

Majd elzavarták őket aludni.

65.

Ott volt az apám, Marijana, még nagyon fiatal voltam, alig tizenhét éves, leírtam ezt. Tudod miért? Mert már akkor aktakukac voltam. Láttam, amit az apám elmondott. Ha majd visszajössz a fodrásztól vagy honnan, elmondom, miért írtam le ezt. Azért, mert ott voltam. Úgy hallottam, úgy láttam. Heteken keresztül írtam elmenetelésnek az emlékeit, amit ő reggel négykor tizenöt percben elmesélt. Érezni akartam azt a várakozást, a megmenekülés és a pusztulás közötti időt. Ahogy az elbeszéléseit hallgattam, mintha én is ott lettem volna. Nem tudom, mi ez. Téged nem nagyon érdekelt. Azt mondtad, az emberek annyi mindent átéltek. Miért volna fontos, hogy mit éltek át közvetlenül a szabadulásuk előtt? Ez lett volna a címe a tizenhét éves koromban leírt történetnek: Közvetlenül a szabadulás előtt. Mert folyton ezt hallgattam, Marijana, mindig újra. Nincs benne semmi kétértelműség. Eső, várakozás, füst, kés. Marijana, mondta Janez Lipnik, lehet, hogy én mindezt el akartam felejteni. Azért írtam le. De ahogy leírtam, magam is ott termettem. Ott járkáltam abban a lágerban, álmodtam róla. Ez nem azt jelenti, hogy megzavarodtam. Csak időnként jön rám valami szédülésféle. Ha azt a dalt hallom. Felgyúl a szabadság fénye... Harmonikán játszottam, az asztal tetején a harcosok szövetségének tagjai között. Azután aludni zavartak, általában reggel felé. Amikor nem volt a konyhában politika meg dalolás, olyankor mama olvasott nekem. Pohorjei népmeséket olvasott fel. Jól emlékszem az egyikre, a fáról, amelyre fölmászik egy ember, aki a déli vidékekről érkezett, mászik a fán fölfelé, és eljut egy más vidékre. A Pohorjén sok a fa, mindegyiknek neve van, csak ez a fa névtelen.

Csuda magas fa volt, olyat még nem látott a világ, és nem is fog. Úgy nyúlt az ég felé, mint az égő föld füstje, az ember csak a törzsét látta és csak a napot, leveleket és ágakat soha. Az emberek szerettek volna nevet adni az óriásnak, csak nem tudták, milyen ágai és levelei vannak. Évekig keresték a hőst, aki föl mer mászni az első ágakig. Minden hiába volt, nem találtak rá. Egy napon jelentkezett egy egyszerű ember, egy pásztor. A messzi déli vidékekről érkezett, és megígérte, hogy teljesíti a sokéves kívánságot. Jó fizetséget követelt siker esetére, előbb azonban kért három fejszét, olyan hosszú kötelet, amely elér a legmagasabb hegycsúcsra, és egy sast, amely majd ételmezt szállít neki. Derekára kötötte a kötelet, belevágta a törzsbe az első fejszét, rálépett a fejsze fokára, belevágta a másik fejszét és a harmadikat, és kihúzta az elsőt. Így haladt a fatörzsön fölfelé. Mászott éjjelnappal. Amikor az éhség jelezte, hogy a földön eltelt egy nap, megrángatta a kötelet, és megette a kötél felküldött ételmezt. Amikor olyan magasra hágott, hogy a kötél nem ért le a földre, akkor a sas madár hozott neki ételmezt. Örök napot élvezett. Hét esztendő elteltével a sas nem jött többé.

Nem értettem, miért élvezett a hős örök napot. Odafent talán örökké nappal van? Szüntelen világosság? Ha a Föld forog, ha a tengelye körül forog meg a Nap körül is, akkor mégis kell lennie nappalnak meg éjszakának.

De ez az embert, aki felmászott a fára, nem zavarta, semmi az égvilágon nem zavarta, álmában mászik így az ember, nem érez hideget, nem érzi a szúrós ágakat, a szél süvöltését, semmit. Hallotta a szél süvöltését, de amikor magasabbra ért, az egyre csillapodott, akár az eső, amitől csúszott a lába a fejsze fokán, egyszerre nem volt többé eső, sem szél, sem hideg, sem fájdalom, még a felhők is messze alatta maradtak. Azok a felhők, amelyeket az aktakukac bámult, ha elhevert a réten és látta a bátor embert, aki eltűnt magasan fent, a nevenincs fán. Névtelen fa volt ez, mivel nem volt levele, sem ága, ága, sem levele, minden magasan fent volt, ott, ahova hét év elteltével a déli vidékekről érkezett pásztornak fel kellett érkeznie. Amikor letelt a kerek hét év azóta, hogy mászni kezdett a fán, elérkezett a legelső ághoz. Döntenie kellett, hogy levágja-e és visszaereszkedik a földre a sima fatörzsön, vagy inkább megkeresi a fa csúcsát. Persze hogy megkereste a fa csúcsát – ki ne tette volna? És hamarosan fellépett a legutolsó ágra, de ott már szilárd talajra érkezett. Körülötte nagy síkság terült el. Sötétedett, most már valóban sötétedett, és a pásztor nem tudta, mitévő legyen, amikor a távolban fény csillant. Elindult a pislákoló fény irányába, s az nőttön-nőtt. Egy vár elé érkezett, amelynek csak egy ablaka volt világos. Óvatosan közelített az ablakhoz, és benézett a szobába. Szép leány ült az asztal mellett, és mélyen elmélázva a tenyerébe támasztotta a fejét. A

pásztor felbátorodott, és bekopogott az ablakon. Honnan jössz, te legény, és mit keresel itt? kérdezte a szép lány. Éjszakai szállást és munkát keresek. Hét éven keresztül másztam fölfelé ezen a névtelen fán, végül elértem ide, erre a földre, és most nem tudom, mitévő legyek. A lány éji szállást adott neki, és másnap reggel beállhatott hozzá szolgálni. Nem lesz sok munkád, mondta a lány. Három lovat kell ellátnod: egy bronz-, egy ezüst- és egy aranylovat. Ha jól a gondjukat viseled, sokáig nálam maradhatsz. Jó sorod lesz, az asztalod mindig terítve vár, és megkapsz mindent, amit csak kívánsz.

És ennél a fánál, Marijana, a mászó emberre gondolva, elfelejtettem a konyhát meg a dörmögő férfiakat, az appelt és a lengyelt a késsel. El akartam felejteni, ez az igazság.

Azt mondták, a németek háza a víz mellett állt, elvitte a Dráva. De nemcsak a házat vitte el, előtte elvitt egy ötgyerekes családot, ismertem mindet, együtt játszottunk. Az én apám lágerben volt, az ő apjuk német katona volt, az orosz fronton rokkant le. Remernek hívták őket, elmentek, és eleinte búsultam is utánuk, aztán elfelejtettem, el akartam felejteni őket. Egész életemben felejteni akartam. Mint a déli vidékekről jött ember azon a fán. Fellépsz a következő fokra, a fejsze fokára, és már elfelejtetted, mi volt az előzőn. Mi mindent elfelejtettem! Azokat a németeket a Dráva-parti házból, a Remeréket, most emlékszem rájuk, de akkor, amikor elmentek, egy éjszaka, állítólag Németországba, az ötgyerekes család, elfelejtettem őket, elfelejtettem, hogy valaki felakasztotta magát a pincében, azt mondták, feketéző volt, állítólag textilbálákat találtak abban a pincében, kamgarn szövetet, ott himbálózott a bálák között. Zokniban, mielőtt felakasztotta magát, levetette a cipőjét. És minden másra is emlékszem, a konyhából kiszűrődő részeg férfihangokra, politizáltak és hajnal felé partizándalokat énekeltek, erre sem akartam azután emlékezni, arra még kevésbé, hogy apám néha felébresztett, és harmonikáznom kellett nekik – Kovácsok vagyunk, énekeltek, és a mi erőnk kikalapálja a szabadság ékét, mármint a fényes szikra a kalapács alól. A mama felhúzta részeg apánkra a nadrágot, apa időnként tényleg meg volt zavarodva a lágertől. A mama apró volt, apa meg hónapról hónapra nagyobb és súlyosabb. Felkeltem és segitettem felhúzni apára a nadrágot. Jó ember lesz belőled, fiam, motyogta apám. Néha arra gondolok, csak álmodtam az egészet. Az álmok egy pillanat alatt eltűnnek mindig, ha érteni próbáljuk azokat. Ő, aki megzavarodott, ő onnan jött, ahol vacogtak a hidegtől, a pokol hideg jelenlététől. Ahol üvöltenek az örök tűztől való félelemben, mert abból emelkedik a füst, akár a fa az ég felé, a füst és a mindennek létébe vetett kételkedés – még őbenne, őbenne is, a vizek és föld Urában való kételkedés is – a füst a krematóri-

um kemencéinek kéményéből felszálló füst. Ahol csak várnak és várnak egyre. Közvetlenül a szabadulás előtt. Az aktakukac viszont mindezt látja. Az emberek, akik hallották, mint perceg éjszakánként a könyvekben, akik hallották, hogyan falja a levéltári anyagot, úgy nevezték, a halál órája. A lélek széttépve, darabokra törve, keresztre feszítve a sarokban. Ajtórés, bevilágít rajta a túlvilág.

A szabadság éke, a szabadság éke.